অধ্যায় ১০ ঃ ইচ্ছামৃত্যুৰ প্ৰকৃতি

অধ্যায় গাঁথনি

১০.১ উদ্দেশ্য

১০.২ পৰিচয়

১০.৩ ইচ্ছামৃত্যু কি

১০.৩.১ ইচ্ছামৃত্যুৰ চিকিৎসা বিজ্ঞান নির্ধাৰিত সংজ্ঞা

১০.৪ ইচ্ছামৃত্যুৰ প্ৰকাৰ

১০.৫ ঐতিহাসিক পটভূমি

১০.৫.১ প্ৰাৰম্ভিক আধুনিক কাল

১০.৫.২ আমেৰিকা যুক্তৰাষ্ট্ৰত চলা প্ৰাৰম্ভিক ইচ্ছামৃত্যু আন্দোলন

১০.৬ ইচ্ছামৃত্যু বিতর্ক

১০.৭ ন্যায়িক প্ৰস্থিতি

১০.৮ জীৱন নীতিৰ উৎকর্ষতা বনাম জীৱন নীতিৰ অলংঘণীয়তা

১০.৯ ইচ্ছামৃত্যু আৰু পৰম্পৰাগত নৈতিক প্ৰমূল্যসমূহ

১০.৯.১ প্ৰত্যক্ষ ইচ্ছামৃত্যুনে পৰোক্ষ ইচ্ছামৃত্যু

১০.১০ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

১০.১১ অধিক জানিবলৈ

১০.১২ অগ্ৰগতিৰ খতিয়ান

১০.১৩ আৰ্হি প্ৰশ্ন

১০.১ উদ্দেশ্য

এই অধ্যায়টি অধ্যয়ন কৰি আপুনি —

- ইচ্ছামৃত্যুৰ সংজ্ঞা দাঙি ধৰাৰ লগতে ইয়াৰ বিভিন্ন দিশ ব্যাখ্যা কৰিব পাৰিব
- ব্যৱহাৰিক নীতিশাস্ত্ৰৰ এক অংশ হিচাপে বিষয়টোৰ সৈতে জড়িত চিকিৎসা নীতিশাস্ত্ৰ বুজিব পাৰিব
- সমসাময়িক পৰিঘটনাৰ ব্যৱহাৰিক নীতি শাস্ত্ৰৰ এক জ্বলন্ত সমস্যা হিচাপে ইচ্ছামৃত্যুৰ তাৎপর্য বিশ্লেষণ কৰিব পাৰিব
- ইচ্ছামৃত্যুৰ জীৱন নীতিৰ উৎকর্ষতা আৰু জীৱন নীতিৰ অলংঘনীয়তাৰ সৈতে থকা সম্পর্ক বর্ণনা কৰিব পাৰিব।

১০.২ পৰিচয়

দৰ্শন শাস্ত্ৰৰ বহল পৰিসৰৰ অধীনস্থ নৈতিক দৰ্শন (Moral Philosophy) ৰ এটা প্ৰধান আলোচ্য বিষয় হ'ল নীতিশাস্ত্ৰ (Ethics)। নীতিশাস্ত্ৰৰ আলোচনা কালত আমি ইয়াক বিভিন্ন শাখাত ভগাই ল'ব পাৰোঁ, যেনে- ১। আদৰ্শমূলক নীতিশাস্ত্ৰ /Mormative Ethics, ২। বিশ্লেষণাত্মক নীতিশাস্ত্ৰ (অথবা তত্ত্বমীমাংসীয় নীতি /Meta Ethics আৰু ৩। ব্যৱহাৰিক নীতিশাস্ত্ৰ (Applied Ethics) । আদৰ্শমূলক নীতিশাস্ত্ৰই কোনো কাৰ্যক ভাল অথবা বেয়া বুলি বিচাৰ কৰাৰ স্বীকৃত মানবোৰৰ বিষয়ে আলোচনা কৰে। বিশ্লেষণাত্মক নীতিশাস্ত্ৰই বিভিন্ন নৈতিক অভিধা বিশ্লেষণ কৰে। ব্যৱহাৰিক নীতিশাস্ত্ৰই কোনো ব্যক্তিৰ চিৰাচৰিত জীৱনত দেখা দিয়া ব্যৱহাৰিক সমস্যাবোৰৰ বিষয়ে আলোচনা কৰে। সমসাময়িক কালত সমগ্ৰ বিশ্বতে আলোচনাৰ কেন্দ্ৰবিন্দু হৈ পৰা বিষয়টো হ'ল ব্যৱহাৰিক নীতিশাস্ত্ৰ। ব্যৱহাৰিক নীতিশাস্ত্ৰৰ উপ-বিভাগ দুটামান হ'ল- ব্যৱসায় ন্যায়নিষ্ঠতা, পাৰিপাৰ্শ্বিক ন্যায়নিষ্ঠতা, চিকিৎসা ন্যায়নিষ্ঠতা আৰু অন্যান্য বৃত্তিৰ সৈতে জড়িত ন্যায়নিষ্ঠতা। ব্যৱহাৰিক নীতিশাস্ত্ৰই মূলতঃ আমাৰ বৃত্তি, ব্যৱহাৰিক জীৱণ আৰু চৌপাশৰ পৰিৱেশৰ সৈতে জড়িত নৈতিক (ন্যায়নিষ্ঠতাৰ প্ৰশ্ন সংলগ্ন) বিষয়বোৰ আলোচনা কৰে। ইচ্ছামৃত্যু (Euthanasia) হ'ল চিকিৎসা বিজ্ঞানৰ ন্যায়নিষ্ঠতাৰ সৈতে জড়িত এটা সমস্যা। সাম্প্ৰতিক সময়ত এই বিষয়টোৰ আলোচনাই এক গুৰুত্বপূৰ্ণ ৰূপ ধাৰণ কৰিছে।

বিশ্বৰ সৰ্বত্ৰ পৰিলক্ষিত হোৱা টো শোকাৱহ পৰিঘটনা হ'ল মানুহ বিভিন্ন কাৰণত জীৱন মৃত্যুৰ সন্ধিক্ষণত দীৰ্ঘদিনৰ বাবে ৰৈ যাবলগীয়া হোৱাটো। কৰ্কটৰ দৰে মাৰাত্মক ৰোগত ভোগা অথবা ভয়ানকভাৱে অগ্নিদগ্ধ হোৱা বহু লোক অসহনীয় যন্ত্ৰণাৰে সৈতে জীয়াই থাকিবলগীয়া হৈছে। এনে যাতনাই ভুক্তভোগীক শেষ নিশ্বাস নপৰালৈকে কোঙা কৰি ৰাখে। বহুতো লোকে ভয়াহব দূৰ্ঘটনাত পতিত হৈ চিনাকী ব্যক্তিত্ব হেৰুৱাই পেলায়। এনে লোকে আনকি কেতিয়াবা অন্য লোকৰ পৰা মৃত্যু বিচৰাৰ সামৰ্থও হেৰুৱাই পেলায়। ইয়াৰ উপৰি পৃথিৱীত বহু শিশুইনানা দৈহিক বিসংগতিৰে জন্ম লাভ কৰে। মস্তিষ্ক নোহোৱাকৈ জন্ম লাভ কৰা শিশু এটাৰ সকলো দিশৰে পৰা একোটা অৰ্থবহ জীৱনৰ গৰাকী হৈ জীয়াই থকাৰ কোনো সম্ভাৱনা নাথাকে। এতিয়া প্ৰশ্ন হ'ল- আমি এনে লোকক জীয়াই ৰখাৰ বাবে যৎপৰোনাস্তি চেষ্টা চলোৱা উচিতনে কোনো এটা পৰ্যায়ত এনে লোকৰ জীৱনৰ সামৰণি মৰা উচিত অথবা এনে লোকক নিজ ইচ্ছামতে মৃত্যুবৰণ কৰাৰ সুযোগ দিয়া উচিত? যাতে, তেওঁলোক জীৱনৰ বোজাৰ পৰা অথবা অৰ্থহীন অস্তিত্ব এটা বৰ্তাই ৰখাৰ পৰা মুক্ত হ'ব পাৰে? এই প্ৰশ্নৰ উত্তৰতে ইচ্ছামৃত্যু অথবা 'কাৰুণিক মৃত্যুদান' (Mercy Killing) ৰ বিষয়টো প্ৰাসংগিক হৈ পৰে।

১০.৩ ইচ্ছামৃত্যু কি

ইচ্ছামৃত্যু বুজোৱা 'Euthanasia' শব্দটো মূলতঃ এটা চিকিৎসা শাস্ত্ৰৰ সৈতে জড়িত শব্দ। ই দুটা গ্ৰীক শব্দৰ সন্ধি। শব্দ দুটা হ'ল 'Eu' আৰু 'thanatos'। ইয়াৰ অৰ্থ হ'ল 'এটা সু-মৃত্যু' (a good death) । ইয়াত 'Eu' মানে হ'ল ভাল সু ('well অথবা good') আৰু 'thanatos' মানে হ'ল মৃত্যু(death)। বিষ-বেদনা আৰু যন্ত্ৰণাৰ পৰা মুক্ত হ'বলৈ নিজ ইচ্ছাৰে জীৱনৰ সামৰণি মৰাৰ অনুশীলনকে 'ইচ্ছামৃত্যু' বোলে। বৰ্তমান 'ইচ্ছামৃত্যু' বুলিলে সাধাৰণভাৱে এটা 'ভাল মৃত্যু' অথবা 'কৰুণাবশতঃ প্ৰদান কৰা মৃত্যু'ৰ কথা বুজোৱা হয়। এনে মৃত্যুত A নামৰ ব্যক্তিগৰাকীয়ে 'B' নামৰ ব্যক্তি এগৰাকীৰ স্বাৰ্থত 'B' ক এক বিশেষ ধৰণৰ শাৰীৰিক-মানসিক যন্ত্ৰণাৰ পৰা মুক্তি দিবলৈ জীৱনৰ পৰা মুক্তি দিয়ে। যন্ত্ৰণাৰ পৰা এগৰাকী ব্যক্তিক ইচ্ছাকৃতভাৱে মুক্তি দিবলৈ মৃত্যুদান কৰা অনুশীলনটোৱেই হ'ল ইচ্ছাকৃতভাৱে মুক্তি দিবলৈ মৃত্যুদান কৰা অনুশীলনটোৱেই হ'ল ইচ্ছামৃত্যু। ইচ্ছামৃত্যুক অন্যৰ সহযোগিতাৰে বুজ ৰা আত্মহত্যা, চিকিৎসকৰ সহায়ত কৰা আত্মহত্যা (মৃত্যু),চিকিৎসকৰ সহায়ত কৰা মৃত্যুবৰণ (আত্মহাত্যা) বুলিও কোৱা হয়। ইয়াক প্ৰচলিত কথোপকথনত 'কাৰুণিক মৃত্যু' অথবা 'কৰুণাবশতঃ প্ৰদান কৰা মৃত্যু' বুলিও কোৱা হয়। কোনো ব্যক্তিয়ে অনুমান কৰিব নোৱাৰা (দীৰ্ঘদিনীয়া, অপ্ৰতিৰোধ্য) যন্ত্ৰণাৰ পৰা মুক্ত হ'বলৈ জীৱনৰ ওৰ পেলাবলৈ ইচ্ছাকৃতভাৱে এই কাৰ্য কৰাৰ কথা প্ৰকাশ কৰিব পাৰে।

১০.৩.১ ইচ্ছামৃত্যু কি

চিকিৎসা বিজ্ঞান বিষয়ক গ্ৰন্থৰ ইতিহাস অধ্যায়নৰ পৰা গম পোৱা যায় যে কোনো নিৰাময় বিহীন ৰোগত ভুমি থকা ব্যক্তিৰ যন্ত্ৰণাৰ অৱসান ঘটাবলৈ ইচ্ছাকৃতভাৱে মৃত্যুদান কৰা কাৰ্যটোৱেই হ'ল ইচ্ছা মৃত্যু। মেডিলেক্সিক'নৰ চিকিৎসা বিজ্ঞান অভিধানৰ মতে- ইচ্ছামৃত্যু হ'ল ঃ "এটা নীৰৱ আৰু যন্ত্ৰণাহীন মৃত্যু" অথবা "এক কৰুণাময় কাৰ্য ৰূপে কোনো ব্যক্তিক নিৰাময় বিহীন অথবা যন্ত্ৰণাদায়ক ৰোগৰ পৰা মুক্তি দিবলৈ ইচ্ছাকৃত ভাৱে মৃত্যুদান কৰা।" কিছুমান আকৌ যন্ত্ৰণাহীন ভাৱেজীৱনৰ ওৰ পেলোৱাৰ অনুশীলনটোক ইচ্ছা মৃত্যু বোলে।

১০.৪ ইচ্ছামৃত্যুৰ প্ৰকাৰ

ৰোগীৰ দশা আৰু তেওঁৰ চৌপাশে থকা লোকৰ অভিপ্ৰায় অনুসৰি ইচ্ছামৃত্যুক দুটা বহল ভাগত ভগাব পাৰি। প্ৰথম ভাগটোক আকৌ তিনিটা উপ-শাখাত বিভক্ত কৰা হয়। উপ-শাখা তিনিটা হ'ল—১। স্বৈচ্ছিক ইচ্ছামৃত্যু (Voluntary Euthanasia) ২। অনা-স্বৈচ্ছিক ইচ্ছামৃত্যু (Non Voluntary Euthanasia) ৩। অনৈচ্ছিক ইচ্ছামৃত্যু (Involuntary Euthanasia)

১। স্বেচ্ছিক ইচ্ছামৃত্যু (Voluntary Euthanasia) ঃ ৰোগীৰ সন্মতিসাপেক্ষে এনে ইচ্ছামৃত্যু ঘটোৱা হয়। কোনো ৰোগীয়ে সচেতনভাৱে মৃতুৰ সিদ্ধান্ত ল'ব আৰু অন্যৰ পৰা প্ৰয়োজনীয় সহায় বিচাৰিব পাৰে। যেতিয়া কোনো ৰোগীয়ে কোনো চিকিৎসকল সহায়ত মৃত্যুবৰম কৰে, তেনে মৃত্যুক প্ৰায়ে সিহায়প্ৰাপ্ত আত্মহত্যা (assisted suicide) বোলা হয়। ২০০৯ চনৰ পৰা বেলজিয়াম, লাক্সেমবাৰ্গ, নেডাৰলেণ্ড, চুইজাৰলেণ্ড আৰু আমেৰিকা যুক্তৰাষ্ট্ৰৰ অ'ৰেগ'ন তথা ৱাশ্বিংটনত স্বেচ্ছিক ইচ্ছামৃত্যুক বৈধতা প্ৰদান কৰা হৈছে।

২। অনা-স্বেচ্ছিক ইচ্ছামৃত্যু (Non Voluntary Euthanasia) ঃ যদি কোনো ৰোগী সন্মতি জনাব পৰা অৱস্থাত নাথাকে (যেনে- ক'মাত থকা ৰোগী অথবা মস্তিষ্কৰ গুৰুতৰ ক্ষতি হোৱা ৰোগী), তেন্তে তেওঁৰ হৈ অন্য কোনো ব্যক্তিয়ে এনে মৃত্যুৰ সিদ্ধান্ত লয়। এনে পৰিস্থিতিত ৰোগীয়ে জীৱন শেষ কৰাৰ ইচ্ছা পূৰ্বতে ব্যক্ত কৰিছিল আৰু প্ৰায়েই সেই ইচ্ছাকে আধাৰ হিচাপে লৈ অন্যাসকলে পৰৱৰ্তী সময়ত ইচ্ছামৃত্যুৰ সিদ্ধান্ত লয়।

৩। অনৈচ্ছিক ইচ্ছামৃত্যু (Involuntary Euthanasia) ঃ ৰোগীৰ সন্মতি অবিহনে এনে ইচ্ছামৃত্যু ঘটোৱা হয়। ৰোগী কোনো ধৰণে নিজাকৈ সিদ্ধান্ত ল'বলৈ অসমর্থ হ'লে অন্য লোকে তেওঁৰ হৈ এই সিদ্ধন্ত হয়। অর্থাৎ, এনে অৱস্থাত ৰোগীৰ ইচ্ছা প্ৰকাশিত নোহোৱাকৈয়ে তেওঁক মৃত্যুদান কৰা হয়।

পৰিস্থিতি সাপেক্ষে স্বেচ্ছিক আৰু অনা-স্বেচ্ছিক ইচ্ছামৃত্যুক স্বেচ্ছিক নৰ হত্যা (voluntary manslaughter/ এজনে আন এজন ব্যক্তিক হত্যা কৰা কার্য, কিন্তু পৰিস্থিতিয়ে এনে কার্যক আংশিকভাৱে বৈধতা প্ৰদান কৰে) অথবা হত্যা বুলি গণ্য কৰিব পাৰি। অনৈচ্ছিক ইচ্ছামৃত্যুক প্ৰায়েই হত্যা বুলি গণ্য কৰা হয়।

ইচ্ছামৃত্যুৰ দ্বিতীয় বহল ভাগটোক কার্য প্ৰণালী সম্বন্ধীয় ইচ্ছা মৃত্যু বোলা হয়। ইয়াৰ দুটা উপ-শাখা আছে- প্ৰত্যক্ষ ইচ্ছামৃত্যু (Active Euthanasia) আৰুপৰোক্ষ ইচ্ছামৃত্যু (Passive Euthanasia)।

- প্ৰত্যক্ষ ইচ্ছামৃত্যু ঃ কোনো ৰোগী / ব্যক্তিক যন্ত্ৰণাৰ পৰা মুক্তি দিবলৈ প্ৰাণে মৰা কার্যটোকে প্ৰত্যক্ষ ইচ্ছামৃত্যু বোলে। এই কাযচ্ছৰ দ্বাৰা এগৰাকী ব্যক্তিয়ে অন্য এগৰাকীৰ জীৱনৰ ওৰ পেলাবলৈ ইচ্ছাকৃতভাৱে হস্তক্ষেপ কৰে। এনে মৃত্যুৰ বাবে অৱসাদক দ্ৰব্য (sedative) ৰ পৰিমাণ অত্যাধিক কৰি ৰোগী/ ব্যক্তিক ইঞ্জেক্শ্যন দিয়া হয়। কেতিয়াবা মৃত্যু ঘটাবলৈ মাৰাত্মক দ্ৰব্য অথবা বলো প্ৰয়োগ কৰা হয়। ৰোগী/ ব্যক্তিয়ে নিজে অথবা অন্য কোনোবাই প্ৰত্যক্ষভাৱে জীৱনৰ ওৰ পেলোৱা কার্যটোকে প্ৰত্যক্ষ ইচ্ছা মৃত্যু বোলে।
- পৰোক্ষ ইচ্ছামৃত্যু ঃ কোনো ব্যক্তিক যন্ত্ৰণাৰ পৰা মুক্তি দিবলৈ পৰোক্ষ ইচ্ছামৃত্যুৰ সহায় লোৱা হয়। ব্যক্তিগৰাকীক জীয়াই ৰাখিব পৰা সকলো ধৰণৰ কার্য কৰাৰ পৰা বিৰত

থকাটোৱেই হ'ল পৰোক্ষ ইচ্ছামৃত্যু। এনে মৃত্যুৰ বাবে জীৱন বৰ্তাই ৰাখিবলৈ প্ৰয়োজনীয় চিকিৎসা গ্ৰহণৰ পৰা ৰোগী আঁতৰি থাকে অথবা চিকিৎসা বাদ দিয়ে (যেনে- নিউম'নিয়াত আক্ৰান্ত ব্যক্তিয়ে এণ্টিবায়'টিকচ্ সেৱন কৰা বাদ দিব পাৰে)। ইচছামৃত্যুৰ ঘটনা এটাক (প্ৰত্যক্ষ অথবা পৰোক্ষ) তেতিয়াহে স্বৈচ্ছিক বুলি কোৱা হয়, যেতিয়া কোনো পৰিস্থিতিত সংশ্লিষ্ট ব্যক্তিগৰাকীয়ে মৃত্যুৰ ইচ্ছা সদৰি কৰে। যদি সংশ্লিষ্ট ব্যক্তিগৰাকীয়ে মৃত্যু বাঞ্ছা নকৰে, তেন্তে তেনে মৃত্যুক অনৈচ্ছিক বুলি ধৰা হয়। যাৰ কোনো এচ্ছা প্ৰকাশ কৰাৰ সামৰ্থ নাথাকে(গুৰুতৰ শাৰীৰিক ক্ষতিৰ বাবে) তেনে ব্যক্তিৰ ইচ্ছামৃত্যুক অনা-স্বৈচ্ছিক বুলি কোৱা হয়।

অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

১। খালী ঠাই পূৰণ কৰকঃ

(ক) ( ) শব্দটোৰ গ্ৰীক শব্দ.....ৰ পৰা উদ্ভৱ হৈছে।

২। ইচ্ছামৃত্যু কি?

৩। প্ৰত্যক্ষ আৰু পৰোক্ষ ইচ্ছামৃত্যু কি?

৪। স্বৈচ্ছিক, অনা-স্বৈচ্ছিক আৰু অনৈচ্ছিক ইচ্ছামৃত্যু কি?

১০.৫ ঐতিহাসিক পটভূমি

অষ্টাদস শতিকাৰ আৰম্ভণিৰে পৰাই আমেৰিকা যুক্তৰাষ্ট্ৰ, কানাডা, পশ্চিম ইউৰোপ আৰু অষ্ট্ৰেলেচিয়া অঞ্চলত ইচ্ছামৃত্যুক লৈ বিতৰ্ক চলি আহিছে। আমেৰিকাৰ নেশ্যনেল ইনষ্টিটিউট অৱ হেলথ্ বায়'এথিষ্টৰ জৈৱ-নৈতিকতাবাদী ইঝেকিয়েল ইমানুৱেল (জন্ম ১৯৫৭ চন)ৰ মতে এনাস্থেচিয়া সহজলভ্য হোৱাৰ লগে লগে ইচ্ছামৃত্যুৰ আধুনিক যুগৰ সূচনা হৈছে। ১৯৩৫ চনত ইংলেণ্ডত আৰু ১৯৩৮ চনত আমেৰিকা যুক্তৰাষ্ট্ৰত ইচ্ছামৃত্যু সমাজবোৰৰ উত্থান ঘটিছিল। ১৯৩৭ চনৰ পৰা চুইজাৰলেণ্ডত চিকিৎসকৰ সহায় লৈ কৰা আত্মহত্যাক বৈধ বুলি মানি লোৱা হৈছে। যিসকল ৰোগীৰ জীৱনৰ পৰা আৰু একো পোৱাৰ কোনো আশা নাই তেনে ৰোগীক চিকিৎসকে মৃত্যুবৰণ কৰাত সহায় কৰিছিল। দ্বিতীয় বিশ্বযুদ্ধৰ পাছত আমেৰিকা যুক্তৰাষ্ট্ৰৰ আইনৰ অধ্যাপক গ্লেনভিল্ বিলিয়ামচ্ (১৯১১-১৯৯৭) আৰু এপিস্কোপেল ধৰ্মযাজক (যিয়ে পাছলৈ নিজকে এজন নাস্তিক বুলি ঘোষণা কৰিছিল) জোচেফ ফ্লেট্চাৰ (১৯০৫-১৯৯১) এ ইচ্ছামৃত্যুৰ পোষকতা কৰিছিল। ১৯৬০ ৰ দশকত ইচ্ছামৃত্যুৰ সপক্ষত মৃত্যুৰ অধিকাৰৰ পোষকতা কৰা লোকৰ সংখ্যা বৃদ্ধি পাইছিল।

ইতিহাসবিদ এন. ডি.এ কেম্পৰ মতে ১৮৭০ চনত ইচ্ছামৃত্যু বিষয়ক সমসাময়িক বিতৰ্কৰ

সূচনা হৈছিল। কিন্তু তাৰো বহু আগৰে পৰা ইচ্ছামৃত্যু সম্পৰ্কীয় বিতৰ্ক আৰু ইচ্ছামৃত্যু সম্পৰ্কীয় বিতৰ্ক আৰু ইচ্ছামৃত্যুৰ অনুশীলন চলি আহিছে। প্ৰাচীন গ্ৰীচআৰু ৰোমত ইচ্ছামৃত্যুৰ প্ৰথা প্ৰচলিত আছিল। যেনে- কিয়া দ্বীপ আৰু মার্চিলিছত মৃত্যু খৰতকীয়া কৰাৰ উপায় ৰূপে হেমলক্ বিষ পান কৰিবলৈ দিয়া হৈছে। প্ৰাচীন বিশ্বৰ চক্ৰেটিছ, প্লেটৈ' আৰু চেনেকা(জেষ্ঠ)ৰ দৰে স্বনামধন্য লোকসকলে মৃত্যু ইচ্ছাকৃতভাৱে দ্ৰুত কৰাৰ উপায় হিচাপে ইচ্ছামৃত্যুৰ সমৰ্থন কৰিছিল। অৱশ্যে হিপ'ক্ৰেটিছ এই অনুশীলনৰ বিৰোধী আছিল। তেওঁ লিখিছিল, "মই কাকো সন্তুষ্ট কৰিবলৈ মাৰাত্মক দ্ৰব্য সেৱনৰ পৰামৰ্শও দিব নোৱাৰো অথবা ব্যক্তিৰ মৃত্যুৰ কাৰণ হ'ব পৰা কোনো উপদেশো দিব নোৱাৰ্দৰো।"

১০.৫.১ প্ৰাৰম্ভিক আধুনিক কাল

কাৰোবাৰ মৃত্যুবৰণ কৰা কাৰ্যক সমৰ্থনকাৰী (Euthanasia) বোলা অভিধাটো পোন প্ৰথমে ফ্ৰান্সিচ বেকন (১৫৬১-১৬২৬) এ তেওঁৰ লেখনীত উল্লেখ কৰিছিল। বেকনে 'EuthanasiaMedica' নামৰ ৰচনাখনত এই প্ৰাচীন গ্ৰীক শব্দটো ব্যৱহাৰ কৰিছিল। ('Euthanasia interior') মানে হ'ল আত্মাৰ মৃত্যুৰ বাবে সাজু হোৱা প্ৰক্ৰিয়া আৰু ('Euthanasia exterior') মানে হ'ল বিশেষ পৰিস্থিতিত জীৱন কাল চমু কৰি মৃত্যুক সহজ আৰু যন্ত্ৰণাবিহীণ কৰি তোলা কাৰ্য। আধুনিক যুগৰ আৰম্ভণিতে পুনৰবাৰ সহজ মৃত্যুৰ প্ৰাচীন ধাৰণাটোৱে গুৰুত্ব লাভ কৰিছিল। অষ্টাদশ শতিকাৰ (Zedlers Universallexikon) ত থকা ইচ্ছামৃত্যুৰ সংজ্ঞাটো হ'ল "যন্ত্ৰণাদায়ক কঁপনি নুঠাকৈ ঘটা এটা অতি শান্ত আৰু নীৰৱ মৃত্যু।"

চিকিৎসা বিজ্ঞান ইতিহাসবিদ কার্ল ফ্ৰেডৰিখ্ হেইনৰিখ্ মার্ক্সেও মৃত্যু প্ৰক্ৰিয়াটো সহনীয় কৰি তোলা ইচ্ছামৃত্যুৰ ধাৰণাটো আলোচনা কৰিছিল। তেওঁ বেকনৰ দার্শনিক চিন্তা-চর্চাৰ দ্বাৰা অনুপ্ৰাণিত হৈছিল। মার্ক্সৰ মতে উৎসাহজনক কথাৰে, সহায় সমৰ্থন আগবঢ়াই আৰু দৰৱ ব্যৱহাৰেৰে যন্ত্ৰণাৰ উপশম ঘটাই ৰোগীৰ মৃত্যু যন্ত্ৰণা লাঘৱ কৰাটো হ'ল চিকিৎসকৰ নৈতিক কর্তব্য। সমসাময়িক (Zeitgeist) ধাৰণাটেৰ মাজতো মৃত্যু যন্ত্ৰণা সহনীয় কৰি তোলা চিন্তাৰ প্ৰতিফলন দেখা যায়। কিন্তু বিষয়টোক চিকিৎসকৰ দায়িত্বৰ সৈতে পোণ প্ৰথমবাৰৰ বাবে সাঙোৰা ব্যক্তিগৰাকী হ'ল মার্ক্স । তেওঁ ৰুগীয়া ব্যক্তিৰ আত্মাৰ ধর্মতাত্ত্বিক যত্ন আৰু ৰুগীয়া ব্যক্তিৰ চিকিৎসকে লোৱা শাৰীৰিক যত্নৰ মাজত থকা প্ৰভেদ বুজাতো জোৰ দিছিল।

আধুনিক অর্থবহনকাৰী ইচ্ছামৃত্যুৰ ধাৰণাটোৰ ইহুদী-খৃষ্টান পৰম্পৰাই তীব্ৰ বিৰোধিতা কৰি আহিছে। থ'মাছ একুইনাচে যুক্তি দর্শাইছিল যে ইচ্ছামৃত্যুৰ অনুশীলনে আমাৰ অস্তিত্ব বর্তাই ৰখাৰ স্বাভাৰিক মানৱীয় প্ৰবৃত্তিৰ সৈতে পৰস্পৰ বিৰোধিতাৰ

সৃষ্টি কৰে। কিন্তু জন ডান (১৬২৪) ৰ দৰে আন বহুতে ইচ্ছামৃত্যুৰ প্ৰতি সমৰ্থনো আগবঢ়াইছিল। প্ৰবুদ্ধিৰ যুগত ৷গতকৈ অধিক লোকে এই ধাৰণাটেঙ্গ মানি লৈছিল। থ'মাছ ম'ৰে তেওঁৰ গ্ৰন্থ (Utopia)ত ইচ্ছামৃত্যুৰ কথা উল্লেখ কৰিছে। অৱশ্যে তেওঁ ইচ্ছামৃত্যুৰ অনুশীলনৰ পোষকতা কৰিছিলনে নাই সেয়া স্পষ্টকৈ বুজা নাযায়। বিভিন্ন সংস্কৃতিয়ে ইচ্ছামৃত্যুক বিভিন্ন ধৰণে গ্ৰহম কৰে। যেনে, জাপানত আত্মহত্যাক পৰম্পৰাগতভাৱে পাপ বুলি গণ্য কৰা নহয়। অতীজত ইয়াক সন্মান ৰক্ষা কৰাৰ এক পন্থাৰূপে অনুশীলন কৰা হৈছিল। ঠিক একেদৰে, বিশ্বৰ বিভিন্ন প্ৰান্তৰ লোকে ইচ্ছামৃত্যুৰ ধাৰণাটো ভিন ভিন প্ৰকাৰে বুজে আৰু অনুশীলন কৰে।

১০.৫.২ আমেৰিকা যুক্তৰাষ্ট্ৰত চলা প্ৰাৰম্ভিক ইচ্ছামৃত্যু আন্দোলন

আমেৰিকা যুক্তৰাষ্ট্ৰত তথাকথিত সোণালী যুগৰ লগে লগে ইচ্ছামৃত্যু সমৰ্থনকাৰী আন্দোলনেও গা কৰি উঠিছিল। এই যুগটো আছিল সামাজিক আৰু প্ৰযুক্তিগত পৰিৱৰ্তনৰ যুগ। এই যুগটোৱে 'চৰকাৰৰ অনাহস্তক্ষেপ নীতিৰে পৰিচালিত অৰ্থনীতিৰ প্ৰশংসাকাৰী, বৈজ্ঞানিকপদ্ধতি আৰু যুক্তিবাদীতাৰ সমৰ্থনকাৰী ব্যক্তিগতকৃত সংৰক্ষণবাদীতা'ৰ প্ৰতিনিধিত্ব কৰিছিল। একেটা যুগতে বহুকেইটা গুৰুতৰ মন্দাৱস্থায়ো দেখা দিছিল, ঔদ্যোগিকীকৰম ঘটিছিল তথা বৃহৎ নিগম আৰু শ্ৰমিক সংঘবোৰৰ মাজত সংঘাতৰ সৃষ্টি হৈছিল। এই সময়ছোৱাতে আধুনিক চিকিৎসালয় ব্যৱস্থাৰ বিকাশ ঘটিছিল। এই কথাটোকে ইচ্ছামৃত্যু বিতৰ্কৰ উত্থানৰ আঁৰৰ এটা প্ৰধান কাৰক বুলি গণ্য কৰা হয়।

১৮৯৪ চনত ৰ'বাৰ্ট ইংগাৰচ'লে ইচ্ছামৃত্যুৰ সপক্ষে যুক্তি প্ৰদৰ্শন কৰিছিল। যদি কোনো ব্যক্তি চৰম পৰ্যায়ৰ কৰ্কটৰোগৰ দৰে আৰোগ্যৰ পথবিহীন কোনো গুৰুতৰ ৰোগত আক্ৰান্ত, তেন্তে তেনে ব্যক্তিৰ আত্মহত্যাৰ সহায়ত যন্ত্ৰণাৰ পৰা মুক্তি লভাৰ অধিকাৰ আছে। ফেলিক্স এড্লাৰেও বিষয়টো সন্দৰ্ভত একেধৰণৰ মত পোষণ কৰিছিল। অৱশ্যে এড্লাৰে ইংগাৰচচ্লৰ দৰে ধৰ্মক প্ৰত্যাখ্যান কৰা নাছিল। তাৰ পৰিৱৰ্তে এড্গাৰে বিষয়টো সন্দৰ্ভত নৃগোষ্ঠীয় সাংস্কৃতিক সংৰচনা এটাৰ দিশেৰে যুক্তি দৰ্শইছিল। ১৮৯১ চনত এড্লাৰে এই বুলি যুক্তি দাঙি ধৰিছিল যে যিসকলে অসহ্যকৰ যন্ত্ৰণাত ভোগে তেওঁলোকৰ আত্মহত্যা কৰাৰ অধিকাৰ আছে আৰু সেয়েহে এই কাৰ্যত সহায়তা কৰিবলৈ চিকিৎসকক অনুমতি দিয়া উচিত। এনেবোৰ যুক্তিৰ বাবে এড্লাৰক দীৰ্ঘদিনীয়া অসুস্থতাত ভূগি থকা লোকৰ আত্মহত্যাৰ অধিকাৰৰ সপক্ষে যুক্তি দৰ্শোঁৱা প্ৰথমগৰাকী স্বনামধন্য আমেৰিকান বুলি গণ্য কৰা হয়। নিৰাময় ৰিহীন ৰোগত ভূগি থকা প্ৰাপ্তবয়স্ক লোকৰ স্বৈচ্ছিক ইচ্ছামৃত্যুৰ অধিকাৰক ইংগাৰচ'ল আৰু এড্লাৰ দুয়োজনে সমৰ্থন কৰিছিল। সেয়েহে ডাঙবিগিনে কৈছিল যে ইচ্ছামৃত্যু আৰু আত্মহত্যা সন্দৰ্ভত থকা

নৈতিক বিৰোধিতাৰ প্ৰাচীৰ ভাঙি ইংগাৰচ'ল আৰু এড'লাৰ দুয়োজনে ইচ্ছামৃত্যুৰ সংজ্ঞাৰ পৰিধি অধিক ব্যাপক কৰি তুলিছিল।

১৯০৬ চনত অ'হাইঅ'ত বহা সাধাৰণ সভাত হেন্ৰী হাণ্টে পোন প্ৰথমবাৰৰ বাবে ইচ্ছামৃত্যুক বৈধ ৰূপ দিয়াৰ চেষ্টা চলাইছিল। প্ৰচুৰ সা-সম্পত্তিৰ গৰাকী এনা হল নামৰ মহিলাগৰাকীৰ অনুৰোধত হাণ্টে এই প্ৰচেষ্টা চলাইছিল। এনা হলক আমেৰিকা যুক্তৰাষ্ট্ৰত বিংশ শতিকাৰ আৰম্ভণিত চলা ইচ্ছামৃত্যু আন্দোলনৰ এগৰাকী প্ৰধান নেত্ৰী বুলি অভিহিত কৰা হয়। হলৰ মাতৃয়ে যকৃতৰ কৰ্কট ৰোগত দীৰ্ঘদিন যন্ত্ৰণা ভুগি মৃত্যুবৰণ কৰিছিল। এই কথাই তেওঁক অন্য ৰোগীৰ যন্ত্ৰণা লাঘৱ কৰাৰ কামত জীৱন উচৰ্গা কৰাৰ সিদ্ধান্ত ল'বলৈ বাধ্য কৰাইছিল। নিজ উদ্দেশ্যত সফল হ'বলৈ এনা হলে এটা বিস্তৃত পত্ৰ লেখন অভিযান আৰম্ভ কৰিছিল। ইয়াৰ বাবে তেওঁ ল'ৰানা শ্বেল্ডন আৰু মাউদ বেলিংটন বুথ নামৰ মহিলা দুগৰাকীক নিয়োগ কৰিছিল। ১৯০৫ চনত হলে আমেৰিকান হিউমেনি এচোছিয়েশ্যনৰ বাৰ্ষিক অধিৱেশনত ইচ্ছামৃত্যু বিষয়ক এক বিতৰ্কৰ আয়োজন কৰিছিল। জেক'ব এপীলে এই বিতৰ্কক ইচ্ছামৃত্যু সম্পৰ্কে বিংশ শতিকাত চলা প্ৰথমটো তাৎপৰ্যপূণ ৰাজহুৱা বিতৰ্ক আখ্যা দিছে।

অ'হাইঅ' ইচ্ছামৃত্যু প্ৰস্তাৱৰ পাছত ১৯০৬ চনত বিধানসভাৰ সদস্য ৰছ গ্ৰেগ'ৰীয়ে আইওৱা বিধানসভাত ইচ্ছামৃত্যুক অনুমতি প্ৰদান কৰিবলৈ এটা প্ৰস্তাৱ উত্থাপন কৰিছিল। এই প্ৰস্তাৱটোত সামৰি লোৱা বিষয়বোৰৰ পৰিসৰ অ'হাইঅ' প্ৰস্তাৱতকৈ অধিক বিস্তৃত প্ৰকৃতিৰ আছিল। নতুন প্ৰস্তাৱটোত অতি কমেও দহ বছৰ বয়সীয়া এনে সকলো লোককে মৃত্যুবৰণ কৰাৰ অনুমতি দিয়াৰ কথা কোৱা হৈছিল যিসকলে পাছলৈ মাৰাত্মক ৰূপ ধাৰণ কৰিব পৰা আৰু অসহনীয় যন্ত্ৰণা দিব পৰা কোনো ৰোগত আক্ৰান্ত হৈ আছে। প্ৰস্তাৱটোত এনে ৰোগীয়ে যদি সুস্থ মস্তিষ্কেৰে নিজৰ মৃত্যু কৃত্ৰিম উপায়েৰে আগতীয়া কৰাৰ ইচ্ছা প্ৰকাশ কৰে, তেন্তে, তেওঁলোকক ইচ্ছামৃত্যুৰ অধিকাৰ প্ৰদান কৰাৰ কথা কোৱা হৈছিল। ইয়াৰ উপৰি প্ৰস্তাৱটোত সেইবোৰ কেঁচুৱাক ইচ্ছামৃত্যু প্ৰদান কৰাৰ কথা কোৱা হৈছিল যিবোৰে যথেষ্ট বিকৃত ৰূপ লৈ জন্মগ্ৰহণ কৰে। এনে অৱস্থাত অভিভাৱকক কেঁচুৱাটোৰ হৈ ইচ্ছামৃত্যুৰ অনুৰোধ জনোৱাৰ অনুমতি দিয়াৰ কথা কোৱা হৈছিল। প্ৰস্তাৱিত বিধেয়কখনত অনুৰোধ জনোৱা সত্বেও ইচ্ছামৃত্যু বৰণত সহায় নকৰা চিকিৎসকৰ শাস্তি বিহাৰ কথাও কোৱা হৈছিল। এই শাস্তি ৬-১২ মাহ পৰ্যন্ত কাৰাবাস আৰু ২০০-১০০০ আমেৰিকান ডলাৰ পৰ্যন্ত জৰিমনা হ'ব পাৰে। প্ৰস্তাৱটোৱে যথেষ্ট বিতৰ্কৰ সৃষ্টি কৰিছিল। তীব্ৰ বাদানুবাদৰ কবলত পৰা প্ৰস্তাৱটো গৃহীত কৰিব পৰা নগ'ল। পৰৱৰ্তী সময়ত ৰাজহুৱা স্বাস্থ্য বিষয়ক সমিতিৰ পৰামৰ্শৰ আধাৰত প্ৰস্তাৱটো বিধান সভাৰ পৰা উঠাই লোৱা হয়।

১০.৬ ইচ্ছামৃত্যু বিতৰ্ক

দীৰ্ঘদিন ধৰি ইচ্ছামৃত্যু এক অতি বিতৰ্কিত আৰু আৱেগিক বিষয় হৈ আহিছে। ঐতিহাসিকভাৱে ইচ্ছামৃত্যুৰ বিতৰ্কটোৱে কেইবাটাও প্ৰধান বিষয়ত আলোকপাত কৰিছে। ইচ্ছামৃত্যু বিৰোধী পণ্ডিত ইঝেকীয়েল ইমানুৱেলৰ মতে ইচ্ছামৃত্যুৰ সমৰ্থকসকলে চাৰিটা প্ৰধান যুক্তি উপস্থাপন কৰিছে। যুক্তিকেইটা হ'ল- (ক) মানুহৰ স্ব-নিৰ্ণয়ৰ অধিকাৰ আছে, সেয়েহে মানুহক নিজ ভাগ্য নিজে বাছি লোৱাৰ অনুমতি দিয়া উচিত ; (খ) মানুহক যন্ত্ৰণাত ভূমি থাকিবলৈ দিয়াতকৈ মৃত্যুবৰণত সহায় কৰাটো শ্ৰেয়; (গ) প্ৰায়েই অনুমতি লাভ কৰা পৰোক্ষ ইচ্ছামৃত্যু আৰু পৰ্যাপ্ত অনুমতি লাভ নকৰা প্ৰত্যক্ষ ইচ্ছামৃত্যু (অথবা ইয়াৰ অন্তৰ্নিহিত নীতি- দ্বিপ্ৰভাৱৰ নীতি)ৰ মাজত থকা প্ৰভেদ অযুক্তিকৰ অথবা অসুস্থ ; (ঘ) ইচ্ছামৃত্যুৰ অনুমোদনে সকলো সময়তে অগ্ৰহণযোগ্য পৰিণাম সৃষ্টি কৰিব বুলি কোনো কথা নাই। নেদাৰলেণ্ড আৰু বেলজিয়ামৰ দৰে ইচ্ছামৃত্যু সমৰ্থনকাৰী দেশ আৰু আমেৰিকা যুক্তৰাষ্ট্ৰৰ ইচছামৃত্যুক বৈধ ৰূপ দিয়া অ'ৰেগনৰ দৰে প্ৰদেশলৈ আঙুলিয়াই দি ইচ্ছামৃত্যুৰ সমৰ্থকসকলে যুক্তি দৰ্শায় যে এই কাৰ্যটোৱে বেছিভাগ সময়তে কোনো সমস্যাৰ সৃষ্টি নকৰে।

একেদৰে ইমানুৱেলে ইচ্ছামৃত্যুৰ বিৰোধীসকলে আগবঢ়োৱা চাৰিটা যুক্তিও উল্লেখ কৰিছে। যুক্তিকেইটা হ'ল — (ক) সকলো মৃত্যুই যন্ত্ৰণাদায়ক নহয়; (খ) বিকল্প ব্যৱস্থা, যেনে- সক্ৰিয় চিকিৎসা প্ৰদান বন্ধ কৰি সুফলদায়ক যন্ত্ৰণা মুক্তি দৰৱ ব্যৱহাৰৰ সুবিধা আদি সহজলভ্য হৈ পৰিছে; (গ) প্ৰত্যক্ষ আৰু পৰোক্ষ ইচ্ছামৃত্যুৰ মাজৰ প্ৰভেদবোৰ নৈতিক দিশেৰে তাৎপৰ্যপূৰ্ণ আৰু (ঘ) ইচ্ছামৃত্যুক বৈধতা প্ৰদান কৰাৰ লগে লগে সমাজৰ মান অৱনমিত হ'ব। ইয়াৰ ফলত নানা অগ্ৰহণযোগ্য পৰিণামে দেখা দিব।

১০.৭ ন্যায়িক প্ৰস্থিতি

বিশ্বৰ অধিকাংশ দেশতে ইচ্ছামৃত্যু অথবা অন্যৰ সহযোগিতাৰে কৰা আত্মহত্যা আইনবিৰুদ্ধ। য়ুনাইটেড কিংড'মৰ নেশ্যনেল হেল্‌থ চাৰ্ভিছ (NHS) ৰ মতে যিকোনো পৰিস্থিতিতে অন্যক নিজকে হত্যা কৰাত সহায়ৰ হাত আগবঢ়োৱাটো অবৈধ কাৰ্য।দেশখনতঅন্যকআত্মহত্যাত অথবা স্বৈচ্ছিক ইচ্ছামৃত্যু বৰণত সহায় কৰোঁতাৰ সৰ্বাধিক ১৪ বছৰ কাৰাবাস হ'ব পাৰে। আমেৰিকা যুক্তৰাষ্ট্ৰত প্ৰদেশ ভেদে ইচ্ছামৃত্যুৰ আইন বেলেগ বেলেগ। ৱেষ্টৰ (Encyclopedia of American Law) ৰ মতে "এটা 'কাৰুণিকমৃত্যুদান' অথবা ইচ্ছামৃত্যুক সাধাৰণতে এক অপৰাধমূলক হত্য (criminal homicide) বুলি বিবেচনা কৰা হয়"। ইয়াক সাধাৰণতে ৰোগীৰ অনুৰোধৰক্ষা কৰি হত্যা কৰাৰ সমাৰ্থক হিচাপে ব্যৱহাৰ কৰা হয়।

হত্যাৰ সমাৰ্থক 'homicide' ৰ ন্যায়িক সংজ্ঞাটোৱে তেনে সকলোবোৰ কাৰ্যকে সামৰি

লয় যিবোৰৰ দ্বাৰা এটা জীৱনশেষ কৰাৰ অভিপ্ৰায় প্ৰকট হয়। ইয়াৰ অসহনীয় যন্ত্ৰণাৰ পৰা মুক্তি দিবলৈ কৰা মৃত্যুদানো অন্তৰ্ভুক্ত। কিন্তু সকলোবোৰ হত্যাকে বেআইনী বুলি গণ্য কৰা নহয়। ন্যায্যতাপ্ৰতিপাদন কৰিব পৰা আৰু ক্ষমনীয় হত্যাৰ শিতানতপৰা হত্যাবোৰৰ বাবে কোনো অপৰাধমূলক শাস্তি প্ৰদান কৰা নহয়। অধিকাংশ দেশতে ইচ্ছামৃত্যুৰ প্ৰস্থিতি বেলেগ বেলেগ। 'ইচ্ছামৃত্যু'ৰ অভিধাটোৱে সাধাৰণতে বিভিন্ন সক্ৰিয় কাৰ্যৰ কথা বুজায়। য়ুনিভাটিচ্ছ্ৰটি অৱৱাশ্বিংটনৰ ৱেবচাইটতকোৱা হৈছে যে "সাধাৰণতে ইচ্ছামৃত্যু বুলিলে চিকিৎসকৰ প্ৰত্যক্ষ কাৰ্যৰ কথা বুজোৱাহয়। যেনে— তেওঁ ৰোগীৰ জীৱনৰ ওৰ পেলাবলৈ কোনো মাৰাত্মক দ্ৰব্যৰ ইঞ্জেকশ্যন দিব পাৰে।" সেয়েহে আমেৰিকা যুক্তৰাষ্ট্ৰৰ অ'ৰেগ'ন প্ৰদেশে চিকিৎসকৰ সহায়ত কৰা আত্মহত্যাক ইচ্ছামৃত্যু বুলি স্বীকৃতি নিদিয়ে। কিন্তু প্ৰদেশখনত অ'ৰেগ'ন ডেথ ৱিথ ডিগনিটি (মৰ্যাদাপূৰ্ণ মৃত্যু) আইনৰ অধীনত ইচ্ছামৃত্যুক বৈধতা প্ৰদান কৰা হৈছে। তথাপিও নামৰ সৈতে নিমিলা ধৰণে প্ৰদেশখনে চিকিৎসকৰ সহায়ত মৃত্যুবৰণ কৰা কাৰ্যটোক আত্মহত্যা বুলিও শিতানভুক্ত কৰা নাই। এনে মৃত্যুৰ বিপৰীতে আকৌ পৃথিৱীৰ অন্য দেশত নহ'লেও অন্ততঃ আমেৰিকা যুক্তৰাষ্ট্ৰৰ সৰ্বত্ৰ ৰোগীৰ সন্মতি (স্বৈচ্ছিক) সহকাৰে জীৱন বৰ্তাই ৰখা) চিকিৎসা বন্ধ কৰি অথবা উঠাই লৈ মৃত্যুদান কৰা কাৰ্যকবৈধ বুলি গ্ৰহণ কৰা হয়। দেশখনৰ বিভিন্ন ৰায়দানত যন্ত্ৰণাৰ পৰা মুক্তি দিবলৈ ব্যৱহাৰ কৰা যন্ত্ৰণানাশক দৰৱকো বৈধ বুলি ধৰা হৈছে। এনে দৰৱে ৰোগীৰ মৃত্যু আগতীয়া কৰি তুলিব পাৰে যদিও ইয়াক অবৈধ বুলি গণ্য কৰা নহয়।

বিশ্বৰ কিছুমান দেশৰ চৰকাৰে স্বৈচ্ছিক ইচ্ছামৃত্যুক বৈধতা প্ৰদান কৰিছে। কিন্তু সাধাৰণবাৰে ইয়াক এতিয়াও অপৰাধমূলক হত্যা বুলিয়ে ধৰা হয়। ইচ্ছামৃত্যুক বৈধতা প্ৰদান কৰা নেদাৰলেণ্ড আৰু বেলজিয়ামত হত্যাকাৰী(চিকিৎসক)গৰাকীয়ে কিছুমান নিৰ্দিষ্ট ন্যায়সংগত চৰ্ত পূৰণ কৰিব নোৱাৰিলে ইয়াক এতিয়াও হত্যা ('homicide') বুলি ধৰা হয়। চৰ্ত পূৰণৰ পাছত এনে মৃত্যু আদালতত বিচাৰযোগ্য নহয় অথবা এনে মৃত্যুৰবাবে কাকো শাস্তি দিয়া নহয়।

১০.৮ জীৱন নীতিৰ উৎকৰ্ষতা বনাম জীৱন নীতিৰ অলংঘনীয়তা

ইচ্ছামৃত্যুৰ সমৰ্থকসকলে বিশ্বাস কৰে যে জীৱনৰ মূল্য বাহ্যিক প্ৰকৃতিৰ। ব্যক্তিৰ শাৰীৰিক অৱস্থা অনুসৰি জীৱনৰ মূল্য জোখা হয়। এই দৃষ্টিভংগীটোক জীৱন নীতিৰ উৎকৰ্ষতা (Quality of Life Principle)বোলা হয়। আনহাতে, ইচ্ছামৃত্যুৰ বিৰোধীসকলৰ মতে জীৱনৰ মূল্য আভ্যন্তৰীণ প্ৰকৃতিৰ। সেয়েহে জীৱনৰ গৰাকীৰ শাৰীৰিক সামৰ্থৰ আধাৰত জীৱনৰ উৎকৰ্ষতা মূল্যায়ন কৰাটোৱে মানৱীয়তাৰ প্ৰতি অসন্মান কৰা বুজায়। এই দৃষ্টিভংগীটোক জীৱন নীতিৰ অলংঘনীয়তা (Sanctity of Life Principle) বোলা হয়। ইচ্ছামৃত্যুৰ বিৰোধিতা মূলতঃ জীৱনৰ অলংঘনীয়তাত থকা বিশ্বাসৰ পৰা সৃষ্টি । দুয়োটা দৃষ্টিভংগীৰ মাজৰ সংঘাত আঁতৰোৱাটো দুৰূহ কাম। সেয়েহে ইচ্ছামৃত্যু এতিয়াও এক বিতৰ্কিত বিষয় হৈ আছে। ইচ্ছামৃত্যুৰ

বিৰোধিতামূলতঃ জীৱনৰ অলংঘণীয়তাত থকা বিশ্বাসৰ পৰা সৃষ্ট। দুয়োটা দৃষ্টিভংগীৰ মাজৰ সংঘাত আঁতৰোৱাটো দুৰূহ কাম। সেয়েহে ইচ্ছামৃত্যু এতিয়াও এক বিতৰ্কিত বিষয় হৈ আছে।

১০.৯ ইচ্ছামৃত্যু আৰু পৰম্পৰাগত নৈতিক প্ৰমূল্যসমূহ

ব্যৱহাৰিক নীতিশাস্ত্ৰত বহুলভাৱে আলোচিতবিষয় দুটা হ'ল চিকিৎসা আৰু স্বাস্থ্যযত্ন বিষয়ক নীতিসমূহ। দৰাচলতে ১৯৭০ ৰ দশকৰ প্ৰথমাৰ্দ্ধত ব্যৱহাৰিক নীতিশাস্ত্ৰৰ পুনৰ উত্থান ঘটাত এই বিষয় দুটাৰ আংশিক অৱদান আছে. হিপ' ক্ৰেটিক শপতবাক্য (The Hippcratic Oath) হ'ল চিকিৎস আৰু চিকিৎসকৰ সহায়কসকলে ঐতিহাসিকভাৱে গ্ৰহণ কৰি অহা পণ। এই শপতবাক্যৰ দ্বাৰা তেওঁলোকে মানৱ কল্যাণৰ অৰ্থে সকলো ৰোগীকে আৰোগ্য লাভত সহায় কৰাৰ আৰু বৃত্তিটোৰ সৈতে জড়িত কিছুমান নিৰ্দিষ্টনৈতিক মান বৰ্তাই ৰখাৰ পণ লয় ।আন বহুতো বিষয়ৰ লগতে শপত বাক্যত থকা দুটামান বিশেষ কথা হ'ল মাৰাত্মক দৱৱৰ প্ৰয়োগ নকৰা গৰ্ভপাতত সহায় নকৰা, ৰোগীৰ গোপনীয়তা ৰক্ষা আৰু ৰোগীৰ সৈতে যিকোনো ধৰণৰ যৌন আচৰণ কৰাৰ পৰা বিৰত থকা। শপত ৰাক্যত লিখা আছে, "কোনোবাই বিচাৰিলেও মই কাকো মাৰাত্মক দৰৱ নিদিও, নাইবা মই কাকো মাৰাত্মক দৰৱ সেৱনৰ পৰামৰ্শ নিদিও।" শপত বাক্যত আৰু লিখা আছে যে " গৰ্ভত স্থিত হোৱাৰ মূহুৰ্তটোৰ পৰাই মই প্ৰতিটো মানৱ জীৱনকে সবেচ্ছুচ্চ সন্মান জনাই যাম।" এতিয়া সমস্যাটো হ'ল এগৰাকী মৃত্যুমুখী ৰোগীৰ ক্ষেত্ৰত এই নীতিবোৰক কেনেদৰে সন্মান জনাই থকা হ'ব। কাৰণ, এনে ৰোগীৰমৃত্যু প্ৰক্ৰিয়াটোচিকিৎসা প্ৰযুক্তিৰ সহায়ত বন্ধ ৰখা অথবা বিলম্ব ঘটোৱা হয়। এই কথা বহুতে বিশ্বাস কৰে যে শপতবাক্যত থকা নীতিবোৰ প্ৰয়োগৰ সময়ত প্ৰত্যক্ষ আৰু পৰোক্ষ ইচ্ছামৃত্যুৰ মাজত এটা নৈতিক প্ৰভেদ স্থিৰ কৰি লোৱা উচিত। অৰ্থাৎ, বিধি-বিধান অনুসৰি কাৰোবাক হত্যা কৰা আৰু কিছুমান বিশেষ পৰিস্থিতিত কাৰোবাক মৃত্যুবৰণৰ অনুমতি দিয়াৰ মাজত থকা পাৰ্থক্য নিৰূপণ কৰি লোৱা ভাল।

১০.৯.১ প্ৰত্যক্ষ ইচ্ছামৃত্যুনে পৰোক্ষ ইচ্ছামৃত্যু

সবাতোকৈ গুৰুত্বপূৰ্ণ প্ৰশ্নটো হ'ল ইচ্ছামৃত্যু গ্ৰহণযোগ্যনে? যদি হয়, তেন্তে ইচ্ছামৃত্যুৰ কোনটো প্ৰকাৰক মানুহে নৈতিক দিশেৰে অগ্ৰাধিকাৰ দিয়া উচিত? যদিকোনো এগৰাকী ব্যক্তিৰ ভালৰ বাবে এটা 'উত্তম মৃত্যু' দান কৰাটোকে ইচ্ছামৃত্যু বুলি মানিলোৱা হয়, তেন্তে প্ৰত্যক্ষ ইচ্ছামৃত্যু মানে অন্যৰ সহায় লৈ মৃত্যুবৰণ কৰা কাৰ্যটোকে বুজিব লাগিব, অন্যথা এনে মৃত্যু নঘটে অথবা অত্যন্ত সেইসময়ত মৃত্যু নঘটে। পৰোক্ষ ইচ্ছামৃত্যু মানে হ'ল মৃত্যু ঘটাত বাধা দিব পৰা সুযোগ-সুবিধা থকা সত্বেও মৃত্যুত বাধা নিদিয়া কাৰ্য।

বহুতে ভাবে যে যদি ইচ্ছামৃত্যুক কিবা প্ৰকাৰে ন্যায়সংগত বুলি ক'ব পৰা যায়,

তেন্তে প্ৰত্যক্ষ ইচ্ছামৃত্যুতকৈ পৰোক্ষ ইচ্ছামৃত্যুকহে আচল ইচ্ছামৃত্যু বুলিব পাৰি। বিশ্বৰ অধিকাংশ ন্যায়িক এক্তিয়াৰৰ অধীনত প্ৰত্যক্ষ ইচ্ছামৃত্যু নিষিদ্ধ যদিও কেতিয়াবা পৰোক্ষ ইচ্ছামৃত্যুত অনুমোদন জনোৱা হয়।

উদাহৰণ ঃ

তলৰ উদাহৰণবোৰৰ পৰা প্ৰত্যক্ষ আৰু পৰোক্ষ ইচ্ছামৃত্যুৰ সৈতে জড়িত বিভিন্ন কথা আৰু ইয়াৰ ন্যায্যতা সম্পৰ্কে বুজিব পৰা যায়।

উদাহৰণ ১ ঃ

ধৰা হ'ল, এটা শিশু গুৰুতৰভাৱে বিকলাংগ। কিন্তু শিশুটোৰ ইয়াৰ বাবে মৃত্যু নহয়। শিশুটোক সিমান পৰিমাণৰ দৰৰ দিয়া হ'ল যিখিনি সেৱন কৰিলে ই শিশুটোৰ মৃত্যুৰ কাৰণ হ'ব। যদি চিকিৎসকে উদ্দেশ্যপ্ৰণোদিত ভাৱে এই কাৰ্য কৰে, তেন্তে বিচাৰকে চিকিৎসকগৰাকীক মানুহক প্ৰাণে মৰাৰ অথবা শিশুটিক হত্যা কৰাৰ অভিযোগত দোষী সাব্যস্ত কৰিব পাৰে। শিশুটিক মৰিবলৈ এৰি দিয়া আৰু মাৰিবলৈ গ্ৰহণ কৰা ব্যৱস্থাৰ মাজত পাৰ্থক্য আছে। শিশুটোৰ জীৱন আৰু মৃত্যুৰ মাজত পাৰ্থক্য প্ৰায় নায়েই বাবে এই ক্ষেত্ৰত দেখা দিয়া সমস্যাটো হ'ল 'কি কৰিব পৰা যায়'।

উদাহৰণ ২ ঃ

১৯৯৩ চনৰ ৩ মাৰ্চত ৰেষ্ট য়'ৰ্কশ্বায়াৰৰ কীগ্‌লিত থকা এয়াৰডেল হস্পিটেলত বৃক্ষ বিকল হোৱাৰ ফলত টোনি ব্লেডৰ মৃত্যু হৈছিল। ১৯৮৯ চনৰ এপ্ৰিল মাহত মটৰ দূৰ্ঘটনাত তেওঁ গুৰুতৰভাৱে আঘাতপ্ৰাপ্ত হৈছিল আৰু তেতিয়াৰে পৰা ক'মাত আছিল। আঘাতৰ বাবে তেওঁৰ মস্তিষ্কত সাময়িকভাৱে অক্সিজেনৰ নাটনি হৈছিল। এই ক্ষতিৰ ফলত তেওঁ 'দীৰ্ঘদিনীয়া নিশ্চল অৱস্থা' (Persistent Vegetative State/PVS) লৈ গুছি গৈছিল। PVS ৰোগীয়ে চৌপাশৰ পৃথিৱীখন সম্পৰ্কে কোনো সচেতনতা অথবা সঁহাৰি প্ৰদৰ্শন নকৰে। তেওঁলোকে কেৱল স্বতঃস্ফূৰ্তভাৱে উশাহ-নিশাহ লৈ থাকে, তেওঁলোকৰ হৃৎযন্ত্ৰৰ ধপ্ ধপনি নিয়মীয়া হৈ থাকে আৰু মাজে সময়ে বস্তু চোবোৱাৰ লক্ষণ দেখুৱায়। এনে ৰোগীৰ নিঅ'কৰ্টেক্স (উৰ্দ্ধ মস্তিষ্ক) অঞ্চল নষ্ট হোৱা মানে হ'ল সচেতনতাৰ অপূৰণীয় ক্ষতি। আঘাতৰ পৰা ৰক্ষা পৰা মস্তিষ্ক প্ৰণালীটোৰ বাবে এনে ৰোগীয়ে উশাহ-নিশাহ লৈ থাকে।

চাৰে তিনি বছৰ কাল টোনি ব্লেণ্ডৰ শৰীৰটো কৃত্ৰিম আৰ্দ্ৰতাৰে জীয়াই ৰখা হৈছিল। নাচ'— গ্ৰেষ্ট্ৰিক নলীৰ দ্বাৰা প্ৰয়োজনীয় পুষ্টি আৰু এণ্টিবায়'টিকচ্ যোগান ধৰা হৈছিল। ইয়াৰ দ্বাৰা তেওঁৰ শৰীৰটোক বিভিন্ন সংক্ৰমণৰ পৰা ৰক্ষা কৰা হৈছিল। এনে কঠোৰভাৱে পালিত নীতি-নিয়মৰ সহায়ত একোগৰাকী PVS ৰোপীক ১০ ৰ পৰা ৩০ বছৰ পৰ্যন্ত জীয়াই ৰাখিব পৰা যায়।

টোনি ব্লেণ্ডৰ পিতৃ-মাতৃয়ে এই ব্যৱস্থাটো অব্যাহত ৰাখিব নুখুজিলে। এয়াৰডেল হস্তিতাল নেশ্যনেল হেল্‌থ চার্ভিছ ন্যাসে সেইবাবে ১৯৯২ চনৰ নৱেম্বৰ মাহত ব্লেণ্ডক দি থকা কৃত্রিম আর্দ্রতা আৰু পুষ্টি ব্যৱস্থা উঠাই লোৱাৰ অনুমতি বিচাৰি উচ্চন্যায়ালয়ত আবেদন কৰিছিল। ১৯৯২ চনৰ ডিচেম্বৰ মাহত আবেদনখনৰ শুনানী গ্ৰহণ কৰাহৈছিল আৰু ১৯৯৩ চনৰ ৪ ফেব্ৰুৱাৰী হাউছ অৱ লর্ডছত আবেদনখন উত্থাপন কৰা হৈছিল। তিনিওটা পৰিস্থিতিতেআদালতে এই মত আগবঢ়াইছিল যে এনে ঘটনাৰক্ষেত্ৰতখাদ্য খুউওৱা বাদ দিয়াটো আইনসংগত। ১৯৯৩ চনৰ ২২ ফেব্ৰুৱাৰীৰ দিনা সংশ্লিষ্ট চিকিৎসা সেৱা প্ৰদানকাৰী দলটোৱে টোনি ব্লেণ্ডক এণ্টিৱায়টিকচ্‌ দিয়া আৰু খাদ্য খুউওৱা বন্ধ কৰিছিল। ইয়াৰ ন দিন পাছত ব্লেণ্ডৰ মৃত্যু হৈছিল।

ইয়াৰ আগতেও ইতিপূর্বে সিদ্ধান্ত লোৱা এনে বহু ঘটনা আছে যিবোৰত ৰোগীৰ উপকাৰ সাধন নকৰা চিকিৎসা বাদ দিয়াৰ অনুমতি প্ৰদান কৰা হৈছিল আৰু ইয়াৰ দ্বাৰা ৰোগীৰ মৃত্যু ঘটোৱা হৈছিল। টোনি ব্লেণ্ডৰ ঘটনাটো এই কাৰণতে সুকীয়া যে তেওঁ কোনো গ্ৰহণযোগ্য ধৰণে মৃত্যুমুখী হৈ থকা নাছিল। ইয়াৰ আগতে কেতিয়াও এই কথাটোও ন্যায়সংগত ভাৱে নির্ধাৰিত হোৱা নাছিল। যে এগৰাকী ৰোগীক খাদ্য আৰু জুলীয়া দ্ৰব্য খুউওৱাটো, যদি খুউওৱাবলগীয়া হয়, সেয়া নৈতিক দিশেৰে লোৱা যত্নৰ সলনি চিকিৎসাৰহে অংশ বুলি ধৰা হ'ব। সমালোচক সকলে এই মত পোষণ কৰিছিল যে ন্যায়ালয়ে এই ৰায়ৰ দ্বাৰা সাংকেতিকভাৱে ইচ্ছামৃত্যুক ন্যায্যতা প্ৰদান কৰিছিল।

উদাহৰণ ৩ঃ

১৯৯২ চনৰ ২১ ছেপ্টেম্বৰত নিজৰ তত্ত্বাৱধানতথকা ৰোগী শ্ৰীমতী লিলিয়ান ব'য়েছক হত্যাৰ প্ৰচেষ্টা চলোৱাৰ দোষত ডঃ নাইজেল কক্সক জগৰীয়া কৰা হৈছিল। শ্ৰীমতী ব'য়েছ গুৰুতৰ ৰিউমাট'ইড গ্ৰন্থিবাত ৰোগত আক্ৰান্ত হৈ আছিল। গাঁঠিৰ বিষ ইমানেই অসহনীয় হৈ পৰিছিল যে তেওঁ কোনোবাই-চুলেই বিষচ চিএঞৰি উঠিছিল। ডঃ কস্কৰ বিচাৰৰ সময়ত সাক্ষীৰূপে অনা এগৰাকী ৰিউমেট'ল'জীৰ অধ্যাপকে ৰোগীৰ অৱস্থাৰ বিৱৰম পঢ়ি মন্তব্য দিছিল যে সেয়া আছিল তেওঁ তেতিয়ালৈকেপঢ়া সবাতোকৈ শোচনীয় ৰোগাৱস্থাৰ বিৱৰণ। শ্ৰীমতী ব'য়েছক বিষৰ উপশম ঘটাবলৈ হেৰ'ইনৰ টোপাল খুউওৱা হৈছিল। কিন্তু পাছলৈ ই কাম নিদিয়াত ডঃ কক্সেপ্রথমে তেওঁক এটা অতিৰিক্ত হেৰ'ইন ইঞ্জেকশ্যন দিছিল। সেই ইঞ্জেকশ্যনেও কাম নিদিয়াত ডঃ কক্সে শ্ৰীমতী ব'য়েছক অৱশেষত অদ্ৰৱীভূতপ'টাছিয়াম ক্ল'ৰাইডৰ ইঞ্জেকশ্যন এটা দিছিল।প্ৰায় লগে লগে তেওঁৰ বিষ কমি গৈছিল আৰু পুত্ৰৰ হাতত ধৰিছিল। কিন্তু তাৰ কেইমিনিটমানৰ পাছতেই তেওঁৰ মৃত্যু হৈছিল।

চিকিৎসা বিজ্ঞানৰ প্ৰতিগৰাকী শিক্ষাৰ্থীয়ে জানে যে প'টাছিয়াম ক্ল'ৰাইডৰ কোনো বিষ উপশমকাৰী গুণ নাই। কিন্তু শ্ৰীমতী ব'য়েছক যিমানখিনি পৰিমাণৰ প'টাছিয়াম ক্ল'ৰাইড ইঞ্জেকশ্যন দিয়া হৈছিল সেয়া তেওঁৰ মৃত্যুৰ বাবে যথেষ্ট আছিল। সেয়েহে ডঃ কক্সক হত্যাৰ প্ৰচেষ্টা চলোৱাৰ গোচৰতঅভিযুক্ত কৰা হৈছিল।

বিবেচনা কৰিবলগীয়া বিষয়

ওপৰৰ উদাহৰণ কেইটাৰ পাৰ ইচ্ছামৃত্যু সম্পৰ্কে তলৰ কথাবোৰ বিবেচনা কৰিব পাৰি—

১। ২ নং উদাহৰণটোৰ সৈতে জড়িত প্ৰশ্নটো হ'ল— "এজন ৰোগীকএবাৰতে মাৰাত্মক দ্ৰব্যৰ ইঞ্জেকশ্যন দি তৎক্ষণাত মৃত্যুদান কৰাটো যদি বোআইনী, তেন্তে ৰোগীজনক প্ৰায় এসপ্তাহ খাদ্য নুখুউওৱাকৈ ৰাখি লাহে লাহে মৃত্যুৰ মুখলৈ (যদিও যন্ত্ৰণাবিহীন মৃত্যু) থেলি দিয়াটো কিমান আইনসংগত? ৰোগীৰ তাৎক্ষণিক মৃত্যুৱে হয়তো পৰিয়ালটোক দীঘলীয়া মানসিক যন্ত্ৰণাৰ পৰা কিছু পৰিমাণে হ'লেও সকাহ দিলেহেঁতেন! " ঘটনাটো সন্দৰ্ভত উদয় হোৱা আন এটা প্ৰশ্ন হ'ল- "টোনি ব্লেণ্ডৰ মৃত্যুৰ ক্ষেত্ৰত বিশেষকৈ প্ৰত্যক্ষ ইচ্ছামৃত্যুতকৈ পৰোক্ষ ইচ্ছা মৃত্যু অধিক উপযুক্ত বুলি কি ভিত্তিত ভবা হৈছিল?"

২। ওপৰৰ ২ আৰু ৩ নং উদাহৰণ দুটাৰ ক্ষেত্ৰত লোৱা ন্যায়িক সিদ্ধান্তত নিহিত থকা জটিলতা লৰ্ড ব্ৰাউন ৱিলকিন্চনৰ মন্তব্যত স্পষ্ট ৰূপত প্ৰকাশ পাইছে। এজন জীয়াই থাকিব খোজা কিন্তু দীৰ্ঘদিনীয়া নিশ্চল অৱস্থা (PVS) ত থকা ৰোগীক জীৱন দায়িনী সহায় বোৰ দি থকাটো বন্ধ কৰা কাৰ্যই কেনেদৰে অনুমতি আদায় কৰিব পাৰে আৰু এগৰাকী মৃত্যুৱে সকাহ দিব পৰা ৰোগীক মৃত্যুবৰণ কৰাত সহায় কৰাটোক কিয় অনুমতি প্ৰদান কৰা নহ'ব?

৩। তৃতীয় গুৰুত্বপূৰ্ণ কথাটো হ'ল দীৰ্ঘদিনীয়া নিশ্চল অৱস্থাত থকা ৰোগী টোনি ব্লেণ্ডে জীৱন দায়িনী সহায়বোৰ উঠাই লোৱাত সন্মতি জনোৱা নাছিল। কিন্তু শ্ৰীমতী ব'য়েছে বাৰম্ভাৰ ডঃ কক্সক মাৰাত্মক দ্ৰব্যৰ ইঞ্জেকশ্যন দি তেওঁক যন্ত্ৰণাৰ পৰা মুক্তি দিবলৈ অনুৰোধ জনাছিল যিটো অনুৰোধ অৱশেষত চিকিৎসকগৰাকীয়ে মানি লৈছিল।

ইচছামৃত্যুৰ ভাগ লোৱা একাংশই ক'ব খোজে যে টোনি ব্লেণ্ডৰ মৃত্যু ন্যায়সত। কাৰণ, তেওঁক হত্যা কৰা হোৱা নাছিল, কেৱল মৃত্যুবৰণ কৰাৰ সুযোগ দিয়া হৈছিল. আনহাতে, যদিও ড ঃ কক্সৰ অভিপ্ৰায় নিঃসন্দেহে ৰোগীৰ কল্যাণ কামনা আছিল, তথাপিও তেওঁ প্ৰত্যক্ষভাৱে শ্ৰীমতী ব'য়েছক হত্যা কৰিছিল। এনে ধৰণৰ আলোচনা বিলোচনা আজি পৰ্যন্ত অব্যাহত আছে যদিও ইচ্ছামৃত্যুৰ ক্ষেত্ৰত ইয়াৰে যিকোনো এটা ফালক চূড়ান্ত বুলি গ্ৰহণ কৰাত অসুবিধা আছে।

সমগ্ৰ বিতৰ্কটোৰ আঁৰৰ মৌলিক অপ্ৰমাণিত যুক্তিসংগত ধাৰণাটো হ'ল— যদি ইচ্ছামৃত্যু (প্ৰত্যক্ষ অথবা পৰোক্ষ) ক ন্যায্য বুলি অনুমোদন জনোৱা হয়, তেন্তে ই মানৱ জীৱনৰ সন্মান সাধাৰণভাৱে লাঘৱ কৰিব। প্ৰথম অৱস্থাত আমি হয়তো মানুহক তীব্ৰ শাৰীৰিক যন্ত্ৰণাৰ পাৰ মুক্তি দিবলৈ হত্যা কৰিম। আমাৰ অভিপ্ৰায় সন্মানজনক আৰু আমাৰকাৰ্যৰ ফলাফল ভাল হ'ব পাৰে। কিন্তু হয়তো এনে এটা সময় আহিব যেতিয়া আমি শীতল মস্তিষ্কেৰে মানুহক হত্যা কৰিবলৈ আৰম্ভ কৰিম। এই কথাৰ শেষক'ত হ'ব? কোন খিনিত আমি লক্ষণৰেখা টানিম? এইবোৰ কথা ইচ্ছামৃত্যুৰ সমৰ্থকসকলে অত্যন্ত সাৱধানতা সহকাৰে বিবেচনা কৰি চাব লাগিব। ইচ্ছামৃত্যুক বাস্তৱ ৰূপ দিয়াৰ আগতে বিষয়টোৰ সৈতে জড়িত ন্যায়িক আৰু নৈতিক প্ৰত্যাহ্বানবোৰৰ কথা ভাবিব লাগিব। কিন্তু তথাপিও ইচ্ছামৃত্যুৰ প্ৰয়োজনীয়তাক উলাই কৰিব পৰা নাযায়।

অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

৫। দীৰ্ঘদিনীয়া নিশ্চল অৱস্থা (PVS)ৰ অৰ্থ কি?

৬। প্ৰত্যক্ষ ইচ্ছামৃত্যু আৰু পৰোক্ষ ইচ্ছামৃত্যুৰ মাজত কিবা পাৰ্থক্য আছেনে?

৭। স্বৈচ্ছিক ইচ্ছামৃত্যু, অনা-স্বৈচ্ছিক ইচছামৃত্যুৰ মাজত কিবা পাৰ্থক্য আছেনে?

৮। হিপ'ক্ৰেটিক শপতবাক্য কি?

৯। জীৱন নীতিৰ উৎকৰ্ষতা আৰু জীৱন নীতিৰ অলংঘনীয়তাৰ মাজত কি পাৰ্থক্য আছে?

১০.১০ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

- ইচ্ছামৃত্যু বুজোৱা 'Euthanasia' শব্দটো মূলতঃ এটা চিকিৎসা শাস্ত্ৰৰ সৈতে জড়িত শব্দ। ই দুটা গ্ৰীক শব্দৰ সন্ধি। শব্দ দুটা হ'ল 'Eu' আৰু 'thanatos'। ইয়াৰ অৰ্থ হ'ল 'এটা সু-মৃত্যু' (a good death) । ইয়াত 'Eu' মানে হ'ল ভাল সু ('well অথবা good') আৰু 'thanatos' মানে হ'ল মৃত্যু(death)। বিষ-বেদনা আৰু যন্ত্ৰণাৰ পৰা মুক্ত হ'বলৈ নিজ ইচ্ছাৰে জীৱনৰ সামৰণি মৰাৰ অনুশীলনকে 'ইচ্ছামৃত্যু' বোলে। বৰ্তমান 'ইচ্ছামৃত্যু' বুলিলে সাধাৰণভাৱে এটা 'ভাল মৃত্যু' অথবা 'কৰুণাবশতঃ প্ৰদান কৰা মৃত্যু'ৰ কথা বুজোৱা হয়। এনে মৃত্যুত A নামৰ ব্যক্তিগৰাকীয়ে 'B' নামৰ ব্যক্তি এগৰাকীৰ স্বাৰ্থত 'B' ক এক বিশেষ ধৰণৰ শাৰীৰিক-মানসিক যন্ত্ৰণাৰ পৰা মুক্তি দিবলৈ জীৱনৰ পৰা মুক্তি দিয়ে। যন্ত্ৰণাৰ পৰা এগৰাকী ব্যক্তিক ইচ্ছাকৃতভাৱে মুক্তি দিবলৈ মৃত্যুদান কৰা

অনুশীলনটোৱেই হ'ল ইচ্ছাকৃতভাৱে মুক্তি দিবলৈ মৃত্যুদান কৰা অনুশীলনটোৱেই হ'ল ইচ্ছামৃত্যু।

- ব্যৱহাৰিক নীতিশাস্ত্রই কোনো ব্যক্তিৰ চিৰাচৰিত জীৱনত দেখা দিয়া ব্যৱহাৰিক সমস্যাবোৰৰ বিষয়ে আলোচনা কৰে। সমসাময়িক কালত সমগ্ৰ বিশ্বতে আলোচনাৰ কেন্দ্ৰবিন্দু হৈ পৰা বিষয়টো হ'ল ব্যৱহাৰিক নীতিশাস্ত্ৰ। ব্যৱহাৰিক নীতিশাস্ত্ৰৰ উপ-বিভাগ দুটামান হ'ল- ব্যৱসায় ন্যায়নিষ্ঠতা, পাৰিপাৰ্শ্বিক ন্যায়নিষ্ঠতা, চিকিৎসা ন্যায়নিষ্ঠতা আৰু অন্যান্য বৃত্তিৰ সৈতে জড়িত ন্যায়নিষ্ঠতা। ব্যৱহাৰিক নীতিশাস্ত্রই মূলতঃ আমাৰ বৃত্তি, ব্যৱহাৰিক জীৱণ আৰু চৌপাশৰ পৰিৱেশৰ সৈতে জড়িত নৈতিক (ন্যায়নিষ্ঠতাৰ প্ৰশ্ন সংলগ্ন) বিষয়বোৰ আলোচনা কৰে। ইচ্ছামৃত্যু (Euthanasia) হ'ল চিকিৎসা বিজ্ঞানৰ ন্যায়নিষ্ঠতাৰ সৈতে জড়িত এটা সমস্যা। সাম্প্ৰতিক সময়ত এই বিষয়টোৰ আলোচনাই এক গুৰুত্বপূৰ্ণ ৰূপ ধাৰণ কৰিছে।
- ৰোগীৰ দশা আৰু তেওঁৰ চৌপাশে থকা লোকৰ অভিপ্ৰায় অনুসৰি ইচ্ছামৃত্যুক দুটা বহল ভাগত ভগাব পাৰি। প্ৰথম ভাগটোক আকৌ তিনিটা উপ-শাখাত বিভক্ত কৰা হয়। উপ-শাখা তিনিটা হ'ল—১। স্বৈচ্ছিক ইচ্ছামৃত্যু (Voluntary Euthanasia) ২। অনা-স্বৈচ্ছিক ইচ্ছামৃত্যু (Non Voluntary Euthanasia) ৩। অনৈচ্ছিক ইচ্ছামৃত্যু (In-voluntary Euthanasia)
- ইচ্ছামৃত্যুৰ দ্বিতীয় বহল ভাগটোক কার্য প্ৰণালী সম্বন্ধীয় ইচ্ছা মৃত্যু বোলা হয়। ইয়াৰ দুটা উপ-শাখা আছে- প্ৰত্যক্ষ ইচ্ছামৃত্যু (Active Euthanasia) আৰুপৰোক্ষ ইচ্ছামৃত্যু (Passive Euthanasia)।
- ৰোগীৰ সন্মতিসাপেক্ষে এনে ইচ্ছামৃত্যু ঘটোৱা হয় । যদি কোনো ৰোগী সন্মতি জনাব পৰা অৱস্থাত নাথাকে (যেনে- ক'মাত থকা ৰোগী অথবা মস্তিষ্কৰ গুৰুতৰ ক্ষতি হোৱা ৰোগী), তেন্তে তেওঁৰ হৈ অন্য কোনো ব্যক্তিয়ে অনা-স্বৈচ্ছিকইচ্ছামৃত্যুৰ সিদ্ধান্ত লয়। ৰোগীৰ সন্মতি অবিহনে অনৈচ্ছিক ইচ্ছামৃত্যু ঘটোৱা হয়। ৰোগী কোনো ধৰণে নিজাকৈ সিদ্ধান্ত ল'বলৈ অসমর্থ হ'লে অন্য লোকে তেওঁৰ হৈ এই সিদ্ধান্ত হয়।
- প্ৰত্যক্ষ ইচ্ছামৃত্যু (Active Euthanasia) আৰুপৰোক্ষ ইচ্ছামৃত্যু (Passive Euthanasia)।

  কোনো ৰোগী / ব্যক্তিক যন্ত্ৰণাৰ পৰা মুক্তি দিবলৈ প্ৰাণে মৰা কার্যটোকে প্ৰত্যক্ষ ইচ্ছামৃত্যু বোলে। এই কার্যৰ দ্বাৰা এগৰাকী ব্যক্তিয়ে অন্য এগৰাকীৰ জীৱনৰ ওৰ পেলাবলৈ ইচ্ছাকৃতভাৱে হস্তক্ষেপ কৰে।

  <u>পৰোক্ষ ইচ্ছামৃত্যু</u> ঃ কোনো ব্যক্তিক যন্ত্ৰণাৰ পৰা মুক্তি দিবলৈ পৰোক্ষ ইচ্ছামৃত্যুৰ সহায় লোৱা হয়। ব্যক্তিগৰাকীক জীয়াই ৰাখিব পৰা সকলো ধৰণৰ কার্য কৰাৰ পৰা বিৰত থকাটোৱেই হ'ল পৰোক্ষ ইচ্ছামৃত্যু।

- দেখা গৈছে যে, যদি জনসাধাৰণে ভাবে ইচ্ছামৃত্যুক ন্যায্যতা প্ৰদান কৰিব পৰা যায়, তেন্তে ইয়াক সহজে ন্যায্য বুলি আইন প্ৰণয়ন কৰা হয়। অৱশ্যে এনে ক্ষেত্ৰত প্ৰত্যক্ষ ইচ্ছামৃত্যুতকৈ পৰোক্ষ ইচ্ছামৃত্যুৱে অগ্ৰাধিকাৰ পাব। বহুতো আইনী এক্তিয়াৰৰ ভিতৰত প্ৰত্যক্ষ ইচ্ছামৃত্যু কঠোৰভাৱে নিষিদ্ধ যদিও কিছু কিছু ক্ষেত্ৰত পৰোক্ষ ইচ্ছামৃত্যুক অনুমোদন জনাই আহিছে।
- অষ্টাদস শতিকাৰ আৰম্ভণিৰে পৰাই আমেৰিকা যুক্তৰাষ্ট্ৰ, কানাডা, পশ্চিম ইউৰোপ আৰু অষ্ট্ৰেলেচিয়া অঞ্চলত ইচ্ছামৃত্যুক লৈ বিতৰ্ক চলি আহিছে।
- বিশ্বৰ অধিকাংশ দেশতে ইচ্ছামৃত্যু অথবা অন্যৰ সহায়ত কৰা আত্মহত্যা আইনবিৰুদ্ধ কার্য। কিন্তু তথাপিও ইয়াৰ ব্যৱহাৰিক প্ৰয়েঙ্গজনীয়তাৰ দিশটো সমগ্ৰ দেশতে আলোচনাৰ কেন্দ্ৰীয় বিষয় হৈ আছে।
- যদি ইচ্ছামৃত্যু (প্ৰত্যক্ষ অথবা পৰোক্ষ) ক ন্যায্য বুলি অনুমোদন জনোৱা হয়, তেন্তে ই মানৱ জীৱনৰ সন্মান সাধাৰণভাৱে লাঘৱ কৰিব। প্ৰথম অৱস্থাত আমি হয়তো মানুহক তীব্ৰ শাৰীৰিক যন্ত্ৰণাৰ পাৰ মুক্তি দিবলৈ হত্যা কৰিম। আমাৰ অভিপ্ৰায় সন্মানজনক আৰু আমাৰকার্যৰ ফলাফল ভাল হ'ব পাৰে। কিন্তু হয়তো এনে এটা সময় আহিব যেতিয়া আমি শীতল মস্তিষ্কেৰে মানুহক হত্যা কৰিবলৈ আৰম্ভ কৰিম। এই কথাৰ শেষক'ত হ'ব? কোন খিনিত আমি লক্ষণৰেখা টানিম? এইবোৰ কথা ইচ্ছামৃত্যুৰ সমর্থকসকলে অত্যন্ত সাৱধানতা সহকাৰে বিবেচনা কৰি চাব লাগিব। ইচ্ছামৃত্যুক বাস্তৱ ৰূপ দিয়াৰ আগতে বিষয়টোৰ সৈতে জড়িত ন্যায়িক আৰু নৈতিক প্ৰত্যাহ্বানবোৰৰ কথা ভাবিব লাগিব। কিন্তু তথাপিও ইচ্ছামৃত্যুৰ প্ৰয়োজনীয়তাক উলাই কৰিব পৰা নাযায়।

১০.১১ অধিক জানিবলৈ

1) Encyclopedia of Religion and Ethics.
2) Tanzi—A Text-book of mental Diseases,
3) John H. Piet and Ayodhya Prasad (ed) An Introduction to Applied Ethics.
4) Steven Luper & Curtis Brown, The Moral Life, Second Edition, Harcourt Brace College Publishers.
5) LaFollette, Hugh (2002). Ethics in practice: an anthology. Oxford: Blackwell.

6) Perrett RW (October 1996). “Buddhism, euthanasia and the sanctity of life”. J Med Ethics

7) Rachels J (January 1975). “Active and passive euthanasia”. N. Engl. J. Med.

১০.১২ অগ্ৰগতিৰ খতিয়ান

১ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ ‘Eu’ আৰু ‘threated’।

২ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ যন্ত্ৰণাৰ পৰা এগৰাকী ব্যক্তিক ইচ্ছাকৃতভাৱে মুক্তি দিবলৈ মৃত্যুদান কৰা অনুশীলনটোৱেই হ’ল ইচ্ছামৃত্যু।

৩ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ কোনো ৰোগী/ব্যক্তিক যন্ত্ৰণাৰ পৰা মুক্তি দিবলৈ প্ৰাণে মৰা কাৰ্যটোক প্ৰত্যক্ষ ইচ্ছামৃত্যু হোৱা কোনো ব্যক্তিক যন্ত্ৰণাৰ পৰা মুক্তি দিবলৈ পাৰো। ইচ্ছামৃত্যুৰ সহায় লোৱা হয়। ব্যক্তিগৰাকীক জীয়াই ৰাখিব পৰা সকলো ধৰণৰ কাৰ্য কৰাৰ পৰা বিৰত থকাটোৱেই হ’ল পৰোক্ষ ইচ্ছামৃত্যু।

৪ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ ইচ্ছামৃত্যুৰ ঘটনাৰ প্ৰতীক তেতিয়াহে স্বৈচ্ছিক বুলি কোৱা হয়, যেতিয়া কোনো পৰিস্থিতিত সংশ্লিষ্ট ব্যক্তিগৰাকীয়ে মৃত্যু ইচ্ছা সদৰি কৰে। যদি সংশ্লিষ্ট ব্যক্তিগৰাকীয়ে মৃত্যুবৰণ নকৰে, তেনে মৃত্যুক অনৈচ্ছিক বুলি ধৰা হয়। যাৰ কোনো ইচ্ছা প্ৰকাশ কৰাৰ সামৰ্থ নাথাকে তেনে ব্যক্তিৰ ইচ্ছামৃত্যুক অনা স্বৈচ্ছিক বুলি কোৱা হয়।

৫ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ যেতিয়া কোনো ব্যক্তিয়ে মগজুৰ আঘাতৰ বাবে বহুদিনৰ বাবে নিশ্চল অৱস্থাত থাকে, তাক তেওঁ দীঘলীয়া নিশ্চল অৱস্থা বোলা হয়।

৬ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ প্ৰত্যক্ষ ইচ্ছামৃত্যুত ইচ্ছামৃত্যুৰ সিদ্ধান্ত ৰোগী লয় আৰু পৰোক্ষ ইচ্ছামৃত্যুত মৃত্যুৰ সিদ্ধান্ত পৰিয়ালৰ লোকে লয়।

৭ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ স্বৈচ্ছিক ইচ্ছামৃত্যুত মৃত্যুৰ ইচ্ছা ৰোগীয়ে সদৰি কৰে। অনৈচ্ছিক ইচ্ছামৃত্যুত ইচ্ছামৃত্যুৰ ইচ্ছা ৰোগীয়ে সদৰি নকৰে আৰু অনা-স্বৈচ্ছিক ইচ্ছামৃত্যুত ইচ্ছামৃত্যুৰ ধাৰণা ৰোগী সদৰি কৰাৰ পৰিস্থিতিত নাথাকে।

৮ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ হিপ’ক্ৰেটিক শপতবাক্য হৈছে চিকিৎসা আৰু চিকিৎসকলৰ সহায়কসকলে ঐতিহাসিকভাৱে গ্ৰহণ কৰি অহা পণ।

১০.১৩ আৰ্হি প্ৰশ্ন

(ক) বস্তুধৰ্মী প্ৰশ্ন-

(১) Euthanasia শব্দটোৰ আক্ষৰিক অৰ্থ কি?

(২) দীৰ্ঘদিনীয়া নিশ্চল অৱস্থা (PVS) মানে কি?

(৩) জীৱন নীতিৰ উৎকৰ্ষতা মানে কি?

(৪) জীৱন নীতিৰ অলংঘণীয়তা মানে কি?

(৫) হিপ'ক্ৰেটিক শপতবাক্য কি?

(খ) চুটি প্ৰশ্ন (উত্তৰ প্ৰায় ১৫০ মান শব্দৰ ভিতৰত) কৰিব।

(১) স্বেচ্ছিক ইচ্ছামৃত্যু কি?

(২) অনা-স্বেচ্ছিক ইচ্ছামৃত্যু কি?

(৩) অনৈচ্ছিক ইচ্ছামৃত্যু কি?

(৪) প্ৰত্যক্ষ ইচ্ছামৃত্যু কি?

(৫) পৰোক্ষ ইচ্ছামৃত্যু কি?

(গ) ৰচনাধৰ্মী প্ৰশ্নঃ(উত্তৰ প্ৰায় ৩০০-৫০০ মান শব্দৰ ভিতৰত) কৰিব।

(১) আমাৰ ব্যৱহাৰিক জীৱনত ইচ্ছামৃত্যুৰ বিষয়টো প্ৰাসংগিকনে?

(২) প্ৰত্যক্ষ ইচ্ছামৃত্যু আৰু পৰোক্ষ ইচ্ছামৃত্যুৰ মাজৰ প্ৰভেদবোৰ চিনাক্তকৰক। কোনটো ইচ্ছামৃত্যু অধিক গ্ৰহণযোগ্য? আলোচনা কৰক।

(৩) ইচ্ছামৃত্যুৰ ঐতিহাসিক পৃষ্ঠভূমিৰ বিষয়ে চমুকৈ আলোচনা কৰক।

** ***** **